

Ivo Možný **PROČ TAK SNADNO...**

Některé
rodinné
důvody
sametové
revoluce

Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce

Ivo Možný

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2022

Edice SLON – Sociologické aktuality, 2. svazek / řídí Jan Maršálek

Redakce Jiří Ryba

Návrh obálky studio Designiq

Grafická úprava studio Designiq

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání čtvrté, v Karolinu první

© Univerzita Karlova, 2022

© Ivo Možný – heirs, 2022

ISBN 978-80-246-5306-8 (e-pub)

ISBN 978-80-246-5307-5 (mobi)

ISBN 978-80-246-5305-1 (pdf)

ISBN 978-80-246-5290-0

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

Josefu Škvoreckému, autorovi Zbabělců.

*S úctou
I. M.*

OBSAH

Předmluva ke třetímu vydání	11
Předmluva ke druhému vydání – Co jsme před deseti lety nevěděli	16
Předmluva k prvnímu vydání	29
Kapitola první Proč tak pozdě?	31
Kapitola druhá Jak to, že tak hladce?	61
Kapitola třetí A co dál?	117
Literatura	127

Přes rybníky rozšuměl se les, a jak stín letního mračna velice zabírá kotlinu s městečkem a šine se do protilehlého svahu, až se nadlouho, pro velkou vzdálenost jakoby nehnutě, zastavil pod Kaňúrem na slovenské hranici, zjevuje se mi tušení, že najednou se ale všechno změní: bez nás, jen ze své povahy anebo z řádu otáčení zeměkoule prostě.

Ludvík Vaculík, červenec 1982

Teorie vědění je dimenzí politické teorie, protože specifická symbolická moc nastolit určité principy konstrukce reality – zvláště sociální reality – tvoří základní dimenzi politické moci.

Pierre Bourdieu

Předmluva ke třetímu vydání

Vyprovázeje po třetí na cestu ke čtenáři tuto malou knížečku, nemohu nevidět, jak dramaticky se časy mění. Všechno je jinak, než když jsem ji před dvaceti lety psal. Změnil se celý kontext – kdeže jsou výjezdní doložky, kdeže je moje naděje na to, že na jaře se mi přece musí podařit sehnat bicykl a před Vánocemi že snad budou k dostání ledničky, kde je ten kapitalismus z Rudého práva, který jsme měli dohnat a předehnat, kde jsou bojovnice za mír! Jiné jsou také priority doby – kdo tehdy věděl o energetické závislosti, o globální válce s terorismem, o hrozivě stoupajícím státním dluhu a plíživém znechucení z parlamentní demokracie... Jiní jsou i čtenáři, kterým se dnes knížka může dostat do ruky – na byt nečekají v beznadějném pořadníku, ale tíží je hypotéka, první auto si pořizují vesměs před prvním dítětem a do práce za sebe už nepošílají svého kuliho, aby zůstali odpočatí na víkendové budování chalupy, nýbrž přemýšlejí, co bude s tou hypotékou, jestli jejich podnik v krizi skončí ... Proč se ten esej pořád ještě prodává?

Jak se propadá do historie společnost despotického socialismu, kterou jsem se před dvaceti lety snažil pochopit a některé mechanismy jejího dlouho úspěšného fungování vysvětlit, přeměňuje se nám starý režim před očima v něco podobného pohádce od bratří Grimů. Nebo spíše pimprlové komedii. Na scéně před papírovými kulisami se trhavými pohyby vznášejí Komunistka, Disident, Agent StB, Nestraník, Aparátník... a v pozadí, samozřejmě, kompars Obyčejných lidí. Když ale člověk přemýšlí, kam by nejlíp obsadil sám sebe, nabízí se mu nejspíš Škrhola.

Protagonisté toho kusu se musejí obsazovat uvážlivě; kdyby se to bralo podle skutečnosti, v komparsu by nakonec nikdo nezůstal. Velký podíl Obyčejných lidí hrál postupně mnohé role, a někteří i současně. O třech ze šesti mých nejbližších kamarádů z doby normalizace vyšlo v devadesátém roce najevo, že podepsali závazek spolupráce s StB. Jeden z těch Agentů byl zároveň Disident, jeden Nestraník a jeden i v normalizaci Komunistka. Jsou to samozřejmě všichni tři bytostně slušní lidé, profesně perfektní a vnitřně poctiví intelektuálové; vždycky byli. StB si nevybírala zjevné křiváky a vyhýbala se nulám; vydírala a lámala především lidi, ke kterým ostatní mohli mít respekt.

Porozumět tomu dnes je těžké. Pro ty, kdo u toho nebyli, je to těžké také proto, že ono megavyprávění je tak krásně logické, průzračné a působivé – a soudit svoje rodiče je tak snadné a svůdné... těžší je porozumět a nepřijemné je postavit se otázce, zda moje jednání nenese tytéž prvky oportunistu, kterými se obvykle naše malé životy vyrovnávají s velkou historií, dnes jenom v blýskavějším dobovém kabátě. A pro ty, kdo u toho byli, je to stále těžší i proto, že ta mediální pohádka jako dobře udělaná reprezentace reality máte jim jejich vlastní vzpomínky. Rozjíždí se proces výběrové paměti, kterou jsme naštěstí všichni vybaveni, neboť jinak bychom se z neschopnosti uspořádat si smysluplně vlastní minulost snad zbláznili.

Žijeme své životy jako epizody a pochopit je můžeme jenom jako příběh. Přirozeně: každý příběh je budován zároveň jako vysvětlení – to právě je jeho skrytým pojivem. Aby naše vysvětlení bylo dobře přijatelné, či aspoň snesitelné především pro nás samé, užíváme často dosti spletité, leč zcela nevědomé strategie výběrového zapamatování prožitých epizod.

Víme také, že příběh našeho života se neodehrává v pustině. Potřebuje své dobové kulisy, kontext, v němž je vyprávěn a v nichž je srozumitelný. Bez předem připravené scény bychom si dramata svých životů nedokázali dát dohromady a přehrávat si je ani ve své paměti, natož je vyprávět. Jakmile ale ta dramata a báje začneme vyprávět (a teprve to je legitimuje), jakmile se pokusíme svůj příběh sdělit, třeba i jen svým nejbližším, scéna, na které se odehrává, musí být předem postavená, zjevná a samozřejmá všem. Náš příběh se víne minulostí, a to je krajina, v níž oni vesměs nebyli. Revokovat kulisy minulosti, onen zmizelý kontext našich životů, je víc než těžké; tak rozlehlou scénu nikdo nedokáže postavit sám. Kontext svého osobního příběhu máme předem nastavený velkým příběhem naší společnosti. Buduje ho veřejný diskurs, ke kterému naše intimní diskursy nemohou než odkazovat. Budují ho média.

Po každém velkém převratu začíná se stavět velký společný příběh národních dějin jakoby zgruntu. Strhnout ty staré kulisy! je přece první aspirací každé revoluce, ať už je jakkoli sametová. Nová scéna se dává dohromady narychlo, ale něco tu musí být, aby se mohlo pokračovat. *The show must go on.*

Tak vznikají lži paměti, kolektivní, národní paměti. Ať jsou to vysvětlení jakkoli chatrná a schematická, umožňují nám aspoň pro začátek jaksi si vzájemně porozumět. A jakmile se rozprava rozběhne, pro kohokoli pak je etablovaná verze minulosti nepominutelná. To, co dnes máme před sebou, je právě takto etablovaná verze naší národní minulosti.

Jednou ale bude muset přijít důkladnější práce na pochopení naší společné historie. Neobejde se bez dekonstrukce dnes platných a dobře etablovaných obrazů z nedávných dějin národu českého. Není to dílo na pár dnů a je to práce pro profesionální historiky. Francouzům to trvalo až do konce devadesátých let, než nakladatelství Gallimard vydalo třísvazkové historické dílo *Lži minulosti*,ⁱ které předkládá proti mediálnímu diskursu polemický, neschematický obraz čtyřicátých let, tedy scény, na níž se odehrávaly příběhy Francouzů během druhé světové války a v bouřlivých letech po ní. Nám taková velká sebereflexivní práce zatím chybí.

Posílám tedy tuto svou knížečku dvacet let starou potřetí do světa s nadějí, že některým starším čtenářům může snad trochu podpořit jejich vlastní paměť, a těm mladším, kteří u toho nebyli, leč to mediální velkovyprávění se jim zdá podezřele jasné, snad může pomoci lépe si položit otázku, jak to vlastně skutečně bylo.

Odpovědi, které esej z roku 1990 nabízí, patří ovšem už samy do historie. Byl to tehdy u nás, myslím, první pokus porozumět tomu, co se to právě stalo a proč se to stalo. Nezměnil jsem v něm pro toto vydání ani slovo. Když dnes všichni víme, co v dalších dvaceti letech následovalo, můžeme v jeho textu zároveň rozeznat, jak to, co pak následovalo, začínalo. Z tohoto hlediska mám v něm dnes sám za hlavní slabinu či nedostatek to, jak ten esej nevěnoval zevrubnější pozornost mechanismům moci a donucování ve starém režimu. Jsou to dost věkovité mechanismy a mám dojem, že právě v jejich lepším osvětlení by byla inspirace pro pochopení celé té historie až do dnešních dnů nejsilnější. Příliš samozřejmě jsem tehdy předpokládal, že zhoubný propletenec politiky, ekonomie, správy a vědění je konečně a definitivně mrtvý. Součástí

i Pierre Nora et al.: *Les lieux de mémoire*, sv. 1 až 3. Paris: Gallimard 1997.

porevolučního optimismu byl ovšem i předpoklad, že toto je jen první skica, po které přijdou další a lepší, neb téma bude zajisté lákavé pro mnohé mladší sociology a historiky. Jim také tuto zajisté již poslední reedici věnuji.

V Brně 25. dubna 2009

autor

Předmluva ke druhému vydání Co jsme před deseti lety nevěděli

Těm, kdož se na cestě dějinami neohlízejí, aby za sebou náhodou nespátřili grizzlyho, je často určeno ono ... *pozdě*, ...*pozdě!*, jak je znají milovníci Vodňanského písni o medvědech a turistech.

Zpřístupnit ovšem u příležitosti takového ohlžení se po deseti letech čtenářům znovu svůj vlastní text, psaný v podivuhodných rocích 1989–1990, kdy se přece jen některé věci jevily drobatko jednodušší, zavání masochismem. Asi by bylo lepší projevit po bitvě generálskou moudrost, na jaké staví mediální rozprava, a spolehnout se na to, z čeho politici žijí, totiž že staré texty nikdo nečte; dost na tom, že překonané politické analýzy budou jednou sloužit historikům. Ti aspoň, přepisující je kriticky do svých historických vyprávění, odpreparují z nich jejich jazyk, a právě ten nejbezohledněji zrazuje naivitu včerejška v očích dneška. Ostatně, snad proto sociologům nevycházejí sebrané spisy, a pokud už některý vydavatel u některého velikána k takové věci sáhne, nečiní tak ještě za jeho života.

Leč konstitutivní součástí každé naší zkušenosti je i původní naivita, jež vedla k tomu, že jsme onu zkušenost museli udělat. Ti, kdož se nikdy nemýlí, mají sice pravdu, ale zase nic nezažijí: nehnou se z místa. Společnosti se vyvíjejí, protože populace jako celek pravdu nikdy nemají; proto také je historie tak barvitá.

Smysl reedice deset let staré sociologické aktuality můžeme tedy vidět v tom, že nám připomene, co jsme před deseti lety všechno nevěděli, a vrhne trochu světla na to, v čem a jak jsme byli naivní. Než to začnou nad ní reflektovat čtenáři, poukážu sám na jednu nebo dvě své vlastní naivity.

Nebude mezi nimi, kupodivu, sama *Douška* v závěru mého eseje, ve kterém označuji za nejvýznamnější pro úspěch nadcházející společenské přestavby držet se dicta *Důvěřuj ostatním!* Když jsem k tomu tehdy dodával, že to nebude o nic lehčí, než bylo držet se za starého režimu zásady *Žij v pravdě!*, neměl jsem, pravda, sám představu, o kolik ještě bude to těžší. Deficit důvěry, konstatovaný v této knižičce z počátků transformace, neklesá. Co jsme za těch posledních deset let vlastně dokázali, lze měřit podle různých kritérií, a výsledek bude velmi rozdílný. Měřeno počtem Čechů na dovolené v Itálii a ve Španělsku anebo dostupností pomerančů i mimo předvánoční sezónu, vzdálili jsme se starému životu do nedohledna; měřeno úrovní vzájemné důvěry, je se co obávat, že jsme pořád tam, kde jsme byli. Člověk je v pokušení říct, že úroveň obecné paranoie ještě vzrostla, ale není tomu tak: dnes ji jenom máme servírovánu jako na talíři už s ranními novinami.

A přesto trvám na svém: dokud v české kotlině hladina důvěry radikálně nestoupne, ani kapitalismus, ani občanskou společnost tu nevybudujeme, milí občané. Kdo mi nevěří, že důvěra je klíčem k pokroku, měříme-li ho kvalitou života, může si to dnes přečíst i od autora sociologického bestselleru *Konec historie* Francise Fukuyamy, který v polovině devadesátých let napsal na to téma knihu nazvanou přímo *Důvěra* (1994). Shodujeme se.

A do konce roku k nám přibude třetí, P. Sztompka, který má studii nazvanou *Trust (Důvěra)* ohlášenu k vydání v nakladatelství Cambridge University Press.

Pravidlo *Důvěřuj ostatním* samo o sobě a mimo kontext samozřejmě naivní je. Ani mírně retardovaná matka neporadí své holčičce *Důvěřuj ostatním*, aniž by dodala: Ale jen těm, které znáš; na cizí pány s cukrlátkem si musíš dát velký pozor. Už když jsem připravoval *Proč tak snadno...* v roce 1990 do tisku, zaváhal jsem nad korekturou, zda bych to neměl ještě změnit alespoň na *Buduj důvěru!* Uvědomil jsem si ale, že bych ničemu nepomohl; snad bych jen vyšel vstříc čtenáři, který je línější myslet. Ten, který není, si tu cestu mezi dvěma variantami téhož dicta najde sám. Důvěru nelze budovat jinak, než že ji nabídnu. Bez této malé investice nekoupím ani rohlík. Řeknu-li „kdepak housku, napřed peníze!“, uslyším „kdepak peníze, napřed housku!“, a stojíme proti sobě v patu, jenž bez alespoň malé iniciální investice důvěry nemá řešení. *Buduj důvěru!* implikuje *Důvěřuj!*, a začít se musí tím druhým, jinudy cesta nevede.

Nesmíme, samozřejmě, zapomínat na pána s cukrlátkem. Po dlouhá léta u nás nezbývalo, než se držet primitivního: od strýčka prosím, ten je z rodiny. Ale pozor na cizí! Právě proto, že obyvatelstvo zemí despotického socialismu bylo po generace zbaveno možnosti kultivovat obtížnou dovednost práce s graduovaným dávkováním a obezřelým investováním důvěry na otevřeném trhu, přesahujícím okruh děděné sítě známých, dochází k tolika kolapsům, i s náležitou kocovinou. Je charakteristické, že právě v Albánii, zemi, jež se ze všech evropských států nejméně kdy vymkla z klanové společnosti, mělo bankovní „letadlo“, zneužívající slepou důvěru nezkušených Albánců vítajících kapitalismus, takový devastující úspěch – až k pádu měny i vlády.

Samozřejmě, že každý můžeme udělat chybu. V otevřené společnosti, založené na individuální odpovědnosti, vyrovnáme účet,

odepíšeme ztrátu (vybereme pojistku, kterou jsme si na případné ztráty prozíravě platili) a odepíšeme také toho, kdo naši důvěru zklamal. Nekončíme tím, nekončí ani obchodování opřené v kapitálu důvěry. (Jestli někdo končí, tak ten, kdo důvěru zklamal.)

Pokud ovšem těch chyb neděláme příliš. Pokud ano, vyhlásíme včas bankrot, rozdělíme to, co nám zbývá, mezi své věřitele, abychom je alespoň částečně uspokojili, a živíme se napříště poctivě něčím jiným, hledající, pro co máme lepší talent, i když je to třeba podstatně méně lukrativní. Za své chyby neseme odpovědnost. Ztratili jsme kredit, nikoli však tvář.

Jak naivní, řeknete si po prvních deseti letech zkušeností s tím, jak se u nás s důvěrou obchoduje. To, co jsem před deseti lety nedomyslel, byla všeobecná ztráta společenské odpovědnosti jako přirozený následek socializace ve státě, který kolonizovaly klany. A nedohlédl jsem důsledky, jež atrofie citu pro odpovědnost s sebou přinese.

Snad mi tehdy chyběl v mém sociologickém jazyce pro *odpovědnost* termín. To slovo samo zdálo se mi patřit psychologům, ne-li přímo do jazyka normativní etiky. Ale ono své místo v sociologickém vidění světa má, stejně jako koncept důvěry; pro ten ostatně také sociologie nenacházela použití až do sedmdesátých let, kdy ho pro ni objevili Bourdieu a Granovetter.

Koncept odpovědnosti do jazyka normativní etiky zavedl evropský kapitalismus: *odpovědnost* patří snad na první místo ze všech občanských ctností. Zakládá je. Není to individualismus, jak se často tvrdí, nýbrž až úspěšné spojení individualismu s odpovědností, co dalo vzniknout společností západního kulturního okruhu, tak dynamickým, že mohly nakonec aspirovat (naivně, ovšem) na to, že učiní konec dějinným sporům o dokonalý společenský systém, naleznuvše ho.

Je-li pravda, že sociologie vznikla až s průmyslovou společností a otevřenou společností jako jejich legitimující sebereflexe

nikoli jen shodou okolností, měl by být koncept *odpovědnost* v její terminologické výbavě k nalezení od samého počátku. A on je! Jenom jsem ještě před těmi deseti lety nečetl dost Durkheima.

Pro tohoto významem snad prvního z „otců zakladatelů“ naší vědy byl individualismus největším intelektuálním problémem při výkladu společnosti, v níž žil a o které byl přesvědčen, že je vysvětlitelná *sociologicky*. Právě nárokem na možnost vysvětlení lidského jednání ze sociálních tlaků, objektivních až do té míry, že mají povahu věcí, nárokem nakonec úspěšně prosazeným proti tehdy vládnoucímu psychologismu a organicismu, zapsal se Durkheim do dějin lidského intelektuálního úsilí o pochopení společenských mechanismů. Jak ale pochopit fenomén individualismu, tvrdíme-li, že se ve svém jednání nemůžeme osvobodit od svého zakořenění v sociálních institucích? Je to tedy chiméra, životní postoj prakticky nikdy nenaplněný?

Pro Durkheima není, jak ani nemůže být pro žádného ze sociálních myslitelů jeho doby. Na to byl individualismus příliš významnou součástí emancipace střední třídy, ke které i sociologové fatálně patří. V *Sebevraždě* (1897) posloužil Durkheimovi tento koncept jen jako vysvětlení slabosti či křehkosti jinak sebevědomé a robustní měšťanské společnosti jeho doby: paradoxně vysokou sebevražděnost v dynamických společnostech vysvětloval právě individualismem. Ve spise *O společenské dělbě práce* (1893) a zejména v eseji *Individualismus a intelektuálové* (1898) však chápe a vysvětluje individualismus v jeho pozitivní funkci pro konstituci moderních společností.¹

i Emile Durkheim: *L'Individualisme et les intellectuels*. *Revue Bleue*, 4. série, č. 10 (1898), str. 7–13. Cit. dle R. N. Bellah (ed.): *Emile Durkheim on Morality and Society*. Chicago: University of Chicago Press 1973.

Klíč k pochopení této pozitivní funkce leží v sepětí individualismu s odpovědností. Ve ztotožnění individualismu s odpovědností, abychom byli přesnější. Durkheim vychází z onoho pojetí individualismu, jaké najdeme u Kanta a Rousseaua a které dýchá i z *Deklarace lidských práv*. Právě takový individualismus se stal „bází našeho morálního katechismu...“, neboť lidská bytost je v něm „považována za posvátnou v rituálním smyslu tohoto slova“. Individualismus „...prostoupil naše instituce a naše mravy“, stav se moderní vírou, v níž je člověk „...současně zbožňovatelem a současně bohem“. Co má Durkheim na mysli, když mluví o individualismu jako o kultu sekulární společnosti a o člověku, který v tento kult věří, řekne nám nejlépe v souvislejším citátu svým vlastním jazykem:

„Kult, který vyznává a jehož je současně objektem, není obrácen k určité bytosti, kterou je on sám jako osoba nesoucí určité jméno, ale k člověku kdekoli ve světě, ať už má jakékoli zosobnění... Kult individua nepramení z egoismu, nýbrž ze sympatií pro vše, co je lidské, z účasti se všemi trpícími, s veškerou lidskou mizérií; je provázen upřímnou potřebou a odhodláním postavit se jim a vymýtit je: je žízň po spravedlnosti.“ (Durkheim 1898)

Velké vyprávění západoevropského individualismu je především vyprávěním o odpovědnosti: v prvním plánu o plném převzetí odpovědnosti za kvalitu vlastního života, ve druhém za kvalitu vlastní společnosti. Jedno bez druhého totiž není možné (s čímž bychom my Češi měli mít jakousi zkušenost). Člověk je v tomto pojetí odpovědný za to, co ze svého života udělal, a do toho neodmyslitelně patří, i co udělal pro to, aby se z lidského života něco rozumného v jeho společnosti udělat dalo.

Když vedle toho postavíme, co u nás dnes pod praporem individualismu pochoduje, stane se nám zjevné jedno velké nedorozumění porevolučních let. Český národ přišel ke svobodě jako slepý k houslím. Na své pradědy, kteří se k občanské emancipaci

dopracovávali těžce od poloviny minulého století, jsme vesměs zapomněli. Padesát let nesvéprávného postavení v nesvobodné společnosti je příliš dlouhá přetržka na to, než aby jemné předivo morální odpovědnosti, zakopané v rodinné truhle pro lepší časy, neztrouchnivělo.

„V Durkheimově pojetí individualismus je sociologický koncept, vysvětlující zážitek individua s jemu vnější a svazující ho morální realitou (se ‚sociálním faktem‘), skrze niž vnímá svět a cítí se povinen jednat.“ⁱⁱ

Individualismus v Česku zvlčil: ztratil se z něho smysl pro odpovědnost, bez kterého se nutně stává svou vlastní smutnou karikaturou. Kamsi se vytratila hrdost individua na to, že všechny jeho činy jsou morálně ospravedlnitelné, a bez této hrdosti nezůstává z individualismu nic než chytrácký utilitarismus a sobectví beze všech skrupulí. To je ovšem chatrným tmelem komplikované společnosti s vyvinutou dělbou práce a vzájemnou závislostí. Věřu tu nejde o normativní etiku, jde o sociologii.

Většina Čechů nevěří, že by někdo mohl upřímně věřit v Boha; málokterý pak je ochoten vycházet ve svém jednání z předpokladu, že jeho bližní, ať už věřící, nebo nevěřící, budou se k němu chovat podle desatera. Na to se dnes už bojí plně spolehnout i nevěsty před oltářem: možnost rozvodu nelze vyloučit a s nějakou tou nevěrou se asi musí počítat. V sekularizovaném světě pak totéž platí pro všechny kooperace: všudypřítomná možnost zrady a podtrhu stala se v českých zemích nevysloveným předpokladem budování každé kooperativní strategie. A každá spolupráce musí počítat i s tím, že kooperující partner vychází z téhož předpokladu. Nakonec to jaksi funguje, kvalitu, a tím i produktivitu veškeré spolupráce však taková míra nutné vzájemné ostražitosti

ii Bill Jordan, Marcus Redley, Simon James: *Putting the Family First*. London: UCL Press 1994, str. 30.

zatěžuje vysokou reží. Tak vysokou, že nejsme v otevřeném světě konkurenceschopní. A cizinec váhá vstoupit do této jedové chýše, kde je třeba počítat ne-li s univerzálním vzájemným podraznictvím, pak alespoň s univerzalitou jeho předpokladu u druhého jako se základem fungování systému.

Česká společnost má v jednom smůlu: otevřela se zpět civilizaci, ze které vzešla, v době, kdy sama tato civilizace prochází obtížným obdobím. Na jedné straně imperativ technického pokroku, logika racionálního rozvržení univerza a tlaky trhu působí proti tomu, z čeho samy vzešly, totiž proti protestantské etice odloženého užitku. Spolu s protestantskou etikou ale začínají tyto mechanismy fatálně zpochybňovat i celý systém etických norem s ní spjatých, ač jenom díky jim vznikly a dodnes na nich závisejí. Vynořuje se relativistické „everything goes“. Morální realita jako sociální fakt ztrácí na své jednoznačnosti, a tím i na váze jako praktický regulativ jednání. Ne pro všechny, ale aspoň pro ty hloupější vrstvy populace v nebezpečné míře.

Z druhé strany pak čelí západní civilizace nebývalému kulturnímu tlaku velké vlny imigrace, která svou výškou nabývá pomalu úrovně stěhování národů: dnes každý pátý až čtvrtý obyvatel německých velkoměst je imigrant, a za Atlantikem, zejména na jihu a západě Spojených států, přibývá měst, kde etnické menšiny už vytvořily většinu.

Imigraci přitahují nejenom ohromné rozdíly v životní úrovni vyspělých a rozvojových států, imigranty vsává i demografické vakuum šířící se naší civilizací. Dítě je kvintesencí odloženého užitku a atrofie protestantské etiky otevírá prostor pro kdysi absurdní otázku, proč vlastně vůbec mít děti. Deset nejbohatších zemí světa se už po několik dekád vyznačuje porodností pod mírou prosté reprodukce (a české země, ač zdaleka ne v bohatství a produktivitě práce, v tomto ukazateli se k nim ruče připojily).

Vytváří se tu demografický podtlak a ten skrze mechanismy nezamýšleného účinku navozuje imigraci.

Oba tlaky na civilizační základ západních společností stojí náhle vedle sebe: na jedné straně morální znejistění Západu, na druhé klanová etika imigrovaných etnik, těžko hledající v tomto znejistění oporu pro svou asimilaci do nových civilizačních podmínek.

Platí to i pro nás, kteří jsme se kolektivně stali ze dne na den imigranty otevřené společnosti Západu. I my jsme si do kapitalismu přinesli ze starých poměrů etiku klanové společnosti, která tu nefunguje, působí nám spoustu potíží a činí Západ ostražitým k tomu, aby se nám skutečně otevřel a násobil jimi vlastní potíže, kterých má už tak dost.

Západní civilizace ale má, na rozdíl od nás, kdož jsme ji na tak dlouho nedobrovolně opustili, jednu kritickou výhodu. Má odpovědné elity. Samozřejmě by bylo naivní držet se iluzí o nezkorumpovatelnosti politických, ekonomických a kulturních elit v evropských státech, které dnes opatrně zvažují, zda nás vpustit do své Unie. Mnohé z nich se také docela nedávno ještě vnořovaly z chaosu a rozvratu. Podíváme-li se, kde byly a jak vypadaly před pouhým půl stoletím Španělsko, Finsko, Řecko, Itálie, Francie, Rakousko či Německo, můžeme z toho čerpat i jakousi naději. I v těch nejstabilizovanějších zemích však najdou se a napořád se nacházejí příslušníci elit, kteří podlehnou prokletému hladu po moci a bohatství a selžou. *Auri sacra fames*, říkali staří Římané, a to byla nějak zralá civilizace!

Nepřehlédněme ale ten podstatný rozdíl. Je to vždycky jasné a odlišitelné *selhání*: výpadek z normy, nikoli chování vlastně očekávatelné, protože v kraji obvyklé. Rozdíl je to těžko rozlišitelný, zejména je-li pozorován z dálky. I proto může u nás panovat přesvědčení, že nakonec – všude se krade. Zajisté, krade, ale o řád méně a pod daleko větším restriktivním tlakem morální reality.